

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 1, 2014 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 330.101:338.22 (477)

О. М. Москаленко,

*к. е. н., доцент, докторант кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів
Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ*

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ МОДЕЛІ ВИПЕРЕДЖАЮЧОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

О. М. Moskalenko,

*Candidate of Economic Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Political Economy Department of
Accounting and Economics Faculties at State Higher Educational Institution "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman",
Kyiv*

THE THEORY AND METHODOLOGY OF INSTITUTIONAL STRUCTURE OF THE MODEL OF ADVANCED ECONOMIC DEVELOPMENT

Стаття присвячена теоретико-методологічному аналізу інституціональної структури в моделі випереджаючого економічного розвитку, яка містить такі складові, як інститут науки та освіти, політичні та економічні інститути, інститут цілеутворення, інститут ринкової економіки, інститути економічної ефективності та соціальної справедливості, інститут інформації та знань, етичні норми та бізнес-культуру. На основі використання інституціональної методології проведено їх аналіз у підтвердження внутрішньої верифікації моделі випереджаючого економічного розвитку.

The article is devoted to the theoretical and methodological analysis of the institutional structure in the model of advanced economic development, which includes such components as an institution of science and education, political and economic institutions, an institution of goal formation, institution of the market economy, institutions of economic efficiency and social justice, institution of information and knowledge, ethics and business culture. On the basis of the institutional methodology it has made their analysis to confirm the internal verification for the model of advanced economic development.

Ключові слова: *теорія випереджаючого економічного розвитку, методологічні основи, модель, еволюція, потреби сучасного суспільства.*

Key-words: *outstripping economic development, theory of advanced economic development, methodological grounds, model, evolution, needs of contemporary society.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Еволюція об'єктивних потреб глобалізованого суспільства вимагає сьогодні від економічної теорії адекватних відповідей щодо моделі економіки проривного характеру для подолання відставання із розвиненими країнами, лімітування нееквівалентного обміну, всебічного розвитку людського потенціалу, забезпечення нової якості життя людини. Разом з тим на основі принципу зворотного руху щодо інтерпретації теоретичного знання в економічній науці відкривається простір для перегляду та переосмислення теорії економічного розвитку, оновлення та доповнення її основних положень за сучасних умов та їх практичного застосування. У цьому контексті для пояснення ex post закономірностей економічного розвитку у світі, що «живе на різних швидкостях», також цілком логічним виглядає виникнення теорії випереджаючого економічного розвитку.

Сучасна інституціональна структура міжнародної економічної системи характеризується динамізмом розвитку суспільних інститутів, руйнуванням старих інститутів і появою нових, їх безперервною трансформацією, зміною конфігурації та дислокації світових центрів економічного лідерства, перебалансуванням сил впливу та конкуренції. Усі ці тенденції ставлять перед науковцями питання створення такої структури суспільних інститутів, яка спроможна забезпечити гармонізований і випереджаючий розвиток людини і суспільства. Вивчення міжнародного досвіду доводить, що інституціональні та цивілізаційні чинники інтегруються в національні економічні системи, визначаючи їх можливість до економічної успішності, якісного економічного розвитку. У зв'язку з цим зростає роль інституціонального аналізу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Методологічними основами для розуміння природи та аналізу сутності інституціональної структури держави є інституціональний напрям економічних досліджень. Інституціональна методологія, основу якої складають інститути, інституціональне середовище та інституціональна структура, на наш погляд, робить можливою дослідження господарських практик країн світу та їх синтезу, механізмів трансформації елементів економічної системи, складових інституціональної структури. У світовій економічній думці інституціональна теорія займає особливе місце, розвиваючись у різних напрямках. Співвідношення між державою, формами власності та продуктивності, транзакційних витрат досліджується в рамках неінституціональної економічної теорії, а саме в працях Д. Норта [1, с.17-26; 2, с.26-30, с.65], Т. Еггертсона [3, с.341-349; 4, с. 4], А. Шастітко [5; с.491-513]. Взаємозв'язок інститутів політичної влади та економічних інститутів, економічної поведінки, агентських відносин та опортунізму, теорії груп, відносин контрактиції та політичних важелів влади аналізується в наукових роботах М. Олсона [6, С.104-109], Е. Тоффлера [7, с.294-309], О. Уільямсона [8, с.127-145] та багатьох інших.

У вітчизняній літературі науковій проблемі інституціональної структури віддається особливе місце. У більш широкому сенсі явище інституціональної структури знайшло своє академічне обрамлення в напрямку «інституціональна архітектоніка», уведеного в науковий оборот колективом відомих українських учених, серед яких Грищенко А. А. [9, с.7-26], Тарасевич В. М. [10, с.117-132], Архієєв С. І. [11, с.15-20], Дементьев В. В. [12, с.69-85] та багато інших. Інституціональна архітектоніка виступає «фундаментальною структурою інститутів, що складається із правил, норм, стереотипів, традицій, закладів та інших соціальних утворень у їх співвідношенні з суттю та загальним естетичним планом побудови цілісної соціальної системи» [10, с. 9, 27]. На відмінну від поняття «інститут», який розглядається як частина соціальної та економічної реальності, архітектоніка як поняття за своїм змістом є категорією цілісності. Тобто вона відображає співвідношення частин і цілого. Виходячи з цього в інституціональному аспекті соціальна дійсність повинна розглядатися як цілісність.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, інституціональна структура моделі випереджаючого економічного розвитку, з точки зору її архітектоніки, є цілісністю, інтегральною єдністю частин і цілого, що в процесі свого еволюційного розвитку переходять у вищі стани ієрархії. Складність дослідження інституціональної структури моделі випереджаючого розвитку полягає в наявності процесів і механізмів інституціональних змін, пошуку шляхів гармонізації в часі і просторі різних складових інституціональних систем.

В історичній перспективі ідентифікувати ідеальну інституціональну структуру випереджаючого розвитку є особливо складним. У розвинених країнах, де випереджаючий розвиток мав свій життєвий цикл, говорити про характер його постійної системності представляється ускладненим. Водночас, деяка сукупність інституціональних форм (на початковому етапі несистемних елементів), через канали еволюції, коеволуючі економічної системи та інституціонального середовища, вибудувалась у систему вищої ієрархії, набула структурної цілісності, інтуїтивної реалізації принципів випереджаючого розвитку, що втілювалися в ефективній економічній політиці. Остання ніколи не була бездоганною, однак у коеволуції з соціальними інститутами, людським фактором, роль якого в економіці є визначальною, отримувала прискорені позитивні результати, які виявлялися в підвищенні добробуту суспільства, життєвих стандартів, високій мірі довіри до держави. Коеволюція економічної політики випереджаючого розвитку і таких інституціональних форм, як людський та інтелектуальний капітал, цивілізаційні чинники, науково-технічний прогрес, виникла за таких умов, як своєчасність, регулярність і правильність їх взаємодії; достатній рівень автономності та взаємозалежності цих інститутів; узгодженість сили їх коеволуційного впливу. Таким чином, унаслідок коеволуції економічних і соціальних інститутів та їх інституціональних форм прояву може сформуватися зріла інституціональна структура моделі випереджаючого економічного розвитку.

Постановка завдання. Молода українська держава знаходиться в стані інституціональної трансформації, пошуку та ідентифікації ефективних інституціональних форм соціально-економічного розвитку. Інституціональні дисбаланси та розриви, дисфункціональність макроекономічної системи, регрес суспільних і базових ринкових інститутів залишаються, на жаль, ключовими характеристиками економічної системи України, а також визначають тенденції її економічного розвитку і формують небажані закономірності взаємодії та зворотні зв'язки між економічними агентами та економічною владою тощо. Усі зазначені проблеми актуалізують наукові дослідження з інституціонального структурування моделі конкурентної економіки, вивчення якої і є основною **ціллю даної статті**.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічні основи теорії випереджаючого економічного розвитку, методи її дослідження беруть початок у широкій сукупності її прототеоретичних основ, і є певним інтегративним методологічним інструментарієм теорій еволюційно-інституціонального та неокласичного напрямів, які визначають межі побудови теоретичної моделі випереджаючого економічного розвитку. Звідси виникає необхідність теоретичного синтезу і неухильного підпорядкування емпіричному досвіду.

Теорія випереджаючого економічного розвитку, на нашу думку, створює систему економічного знання, котра:

— описує і пояснює природу, характер закономірностей, закони економічного розвитку сучасного суспільства, модель поведінки людини;

— обґрунтовує причини нерівномірності (асиметрії) економічного розвитку між країнами світу;

— доводить пріоритетну роль функцій інститутів у економічному розвитку, а також значення науково-технічного прогресу для майбутнього людства, способу становлення нового високотехнологічного способу виробництва та ін.

Зазначимо, що модель випереджаючого економічного розвитку є стратегічною потребою у виборі варіантів економічної політики для країн, які в певних історичних обставинах опинилися поза процесом повномасштабного включення в світовому економіку на основі технологічних конкурентних переваг, однак мають високий економічний потенціал і обґрунтовують довгострокові цілі свого розвитку в умовах досягнення високих і стабільних темпів якісного зростання економіки. Поняття «економічне лідерство» є досить умовним і, на наш погляд, орієнтовним, оскільки не визначає стабільний статус для країни в тому розумінні, що світова економіка є динамічною системою, і в ній ніколи не буває статичних станів, які закріплюють за країною статус абсолютної успішності. Тому кожна країна має шанси прогресу своєї політичної, економічної і соціальної структури та якості своєї цивілізаційності, державності, що визначають перспективи її розвитку. Умовою є адекватна політика держави (економічна, інноваційна, промислова, наукова, освітня), яка враховує закономірності та тенденції розвитку економічних систем в глобальних масштабах.

Аналізувати інституціональну структуру потрібно в розрізі її власної внутрішньої стійкості та усталеності суспільства, інституціональної еластичності та динаміки. Інституціональна структура вибудовується, спираючись на базисні (базові) інститути. Виділення базисних і комплементарних інститутів та інституціональних форм слугує методологічним інструментом встановлення взаємозв'язку між макро- і мікроекономічними рівнями соціально-економічної моделі. Інституціональні форми є практичним втіленням базисних інститутів на рівні реально функціонуючої економіки [10, с. 881]. Під базисними інститутами, вчені розуміють стійкі комплекси соціальних відносин, які сформувалися в ході історичного розвитку, закріпилися в національній культурі та передаються як її частина, тобто мають свій трансмісійний механізм (сутність якого піддається поясненню в рамках теорії економічних механізмів Гурвіца [13, с.4-5]). Український учений В. Якубенко виділяє такі базисні економічні інститути, як власність, влада, управління, праця. Учений у своїй монографії «Базисні інститути у трансформаційній економіці» також наголошує на тому, що ці інститути є базисними економічними і виконують функцію «вменення», як функцію забезпечення суспільного визнання та правового закріплення справедливості в розподілі специфікованих типів доходів, а саме прибутку, ренти, підприємницького доходу та заробітної плати [14, с.87-107].

Інституціональна структура випереджаючого економічного розвитку є сукупністю базисних інститутів економіки та суспільства, що функціонують у своїх інтегральній єдності, набувають власної специфічності в політичних та економічних умовах національної держави, як носія традицій, норм, правил поведінки, ментальності, цивілізаційної ідентичності та уніфікованості, спадкоємності, дискретності і динамічності.

Інститути є динамічними способами координації взаємодії економічних суб'єктів і господарських одиниць та визначають взаємозв'язок із історичними станами суспільства (path dependence). Водночас, інституціональні форми, як апробовані на практиці зразки (practice and model patterns), способи, правила і норми поведінки, обумовлені конкретними соціально-економічними і технологічними умовами існування суспільства, є плінними та відносними [10, с.94]. Інститути, таким чином, мають внутрішню залежність від минулого досвіду і демонструють суперечливість між «сформованими нормами і механізмами соціальної взаємодії та організації виробництва» [15, с.70].

Особливістю інститутів в моделі випереджаючого економічного розвитку є те, що вони проявляють через себе: 1) стратегічні та оперативні цілі економічної політики випереджаючого розвитку, 2) правила і норми господарської діяльності та суспільної ініціативи щодо значного покращення стандартів і якості життя людини, 3) інноваційний тип поведінки економічних агентів. Економічна система випереджаючого розвитку еволюціонує в такі інституціональні форми, які є орієнтованими на людину, працюють для людини і забезпечують її усебічний розвиток, перетворюючи середовище її існування, на основі передбачення трансформації її потреб в їх ієрархії, таким чином, щоб максимально забезпечити її комфорт, задоволення поступилітарних потреб, з урахуванням перспективних загроз і ризиків розвитку на глобальному рівні, завчасного їх недопущення (мінімізації, усунення).

Звернення до економічної історії розвинених країн, дозволяє нам представити інституціональну структуру моделі випереджаючого розвитку, яка є сукупністю таких інститутів:

- політичні та економічні інститути (визначають механізм розв'язку суспільних протиріч, на основі соціального компромісу та узгодженості державних, бізнесових, суспільних та індивідуальних інтересів);

- інститут цілеутворення;

- інститути науки та освіти, як інститути людського розвитку;

- інститут інформації та знань (достатність інформації);

- економіка ринків і ринковий процес (традиційні ресурсні ринки; ринок праці – ринок інтелектуальної (творчої) праці; ринок капіталів, ринок людського капіталу, ринок інтелектуального капіталу);

- інститут інноваційної конкуренції (конкурентної діяльності);

- інститут економічної ефективності та соціальної справедливості;

- етичні норми, бізнес-культура (самостійність економічних агентів у прийнятті рішень, свобода і достоїнство людини).

Інститути випереджаючого розвитку розкриваються через усю економічну систему, набуваючи форми моделі, мають своє особливе місце в соціальній системі, яке визначається межею переходу від сутності до явища, що втілюється в інституціональній формі. Так, наприклад, інститути інноваційного розвитку втілюються в інноваційній економіці як модельній інституціональній формі. Інноваційна економіка, таким чином, є економічним явищем системного характеру, субстанціональною формою існування моделі випереджаючого економічного розвитку [16, с.16].

Основною особливістю інституціональної структури моделі випереджаючого економічного розвитку є висока першокласна якість інститутів політики та інститутів економічної влади, бізнесових структур та інститутів науки і освіти (рис. 1).

Ізраєл М. Кірцнер у своїй праці «Конкуренція та підприємництво», із думкою якого ми погоджуємось, вбачає в ринку інструмент мобілізації всіх частин знання, розсіяного в економіці про можливість, що не були відомі раніше. Межі втручання держави в економіку визначаються тим, наскільки ефективне ринковий вирішує статичні проблеми суспільства [17, с.224-225]. Однак в моделі випереджаючого економічного розвитку, уточнено, функцією держави є не усунення «провалів ринку», а, насамперед, функція координації. Держава виступає як координатор і рівноправний партнер бізнесу і суспільства. Має місце випереджаючий розвиток сумісних інститутів ринку і правової держави. Основою такого типу інституціональних відносин між державними інститутами, економічними і політичними, виступає інститут довіри [9, с.17].

Також погоджуємось із І. Кірцнером у тому, що економічна система повинна координувати економічну діяльність її учасників. Цей процес, який

характеризується достатньо високою ефективністю, спостерігається в розвинених країнах світу та швидкозростаючих економіках країн з ринками, що формуються, та країн, що розвиваються. Учений зазначає, що «успіх системи буде вимірюватися за її здатністю координувати чисельні окремі рішення, плани і дії, які приймаються та здійснюються незалежно в суспільстві впродовж даного періоду часу» [17, с. 213].

Ми умисно використовуємо поняття «економічний агент» та «індивід» одночасно, оскільки розділяємо позицію Кірцнера про те, що «підприємницький елемент» притаманний будь-якому виду людської діяльності, і не обов'язково це є «чисте» підприємництво. Звідси, на наше переконання, інноваційний підприємець наділений здатністю сприймати та освоювати можливості, що несуть скоординовані між учасниками ринкового процесу знання та інформація, про нові джерела ресурсів, нові технічні можливості та нові можливі комбінації технічних характеристик, нові потреби та ціннісні орієнтири, що впливають на суспільні та індивідуальні потреби споживачів. Зазначене є можливостями отримання позитивного прибутку, до якого прагне і очікує індивід від здійснення ним скоординованої людської діяльності. Завдяки своїй «підприємницько-конкурентній пильності» [17, с. 217] інноваційному індивіду вдається створювати таке поєднання видів діяльності та обміну, яке було неможливим поза його посередництва.

В моделі випереджаючого економічного розвитку інноваційне підприємництво, як і в наукових поглядах Людвіга фон Мізеса [19, р.273-278; 20, р.93-95] та Ізраєля М. Кірцнера [18, р.148-159], не є властивістю, притаманною тільки бізнесменам, фінансистам, спекулянтам та ін. Будь-яка цілеспрямована діяльність людини містить у собі підприємницький аспект, пов'язаний із невідворотністю майбутніх обставин, еволюційним ходом історії. Таким чином, сутнісний зміст випереджаючого економічного розвитку в системі координат шкіл еволюційно-інституціонального спрямування та австрійської школи зокрема полягає у інноваційно-конкурентній пильності держави, бізнесу та індивідів по відношенню до можливостей, непомічених у попередні періоди, і можливостей, які визначають економічні умови розвитку в майбутньому.

Звідси основними механізмами держави та її інститутів стануть: прогнозування та передбачення потреб суспільства, ідентифікація їх можливостей з метою втілення їх в економічній політиці держави, щоб мати змогу не тільки досягати та задовольняти ці потреби, а перевершувати їх; передбачення проблем і загроз майбутнього з метою усунення їх першопричин сьогодні, щоб елімінувати або усунути негативні наслідки в майбутньому; передбачення перспективних технологій майбутнього та випереджаюче створення їх професійного та технологічного базису сьогодні через інститути науки і освіти; випереджаючий перехід до нового технологічного способу виробництва в умовах пануючого.

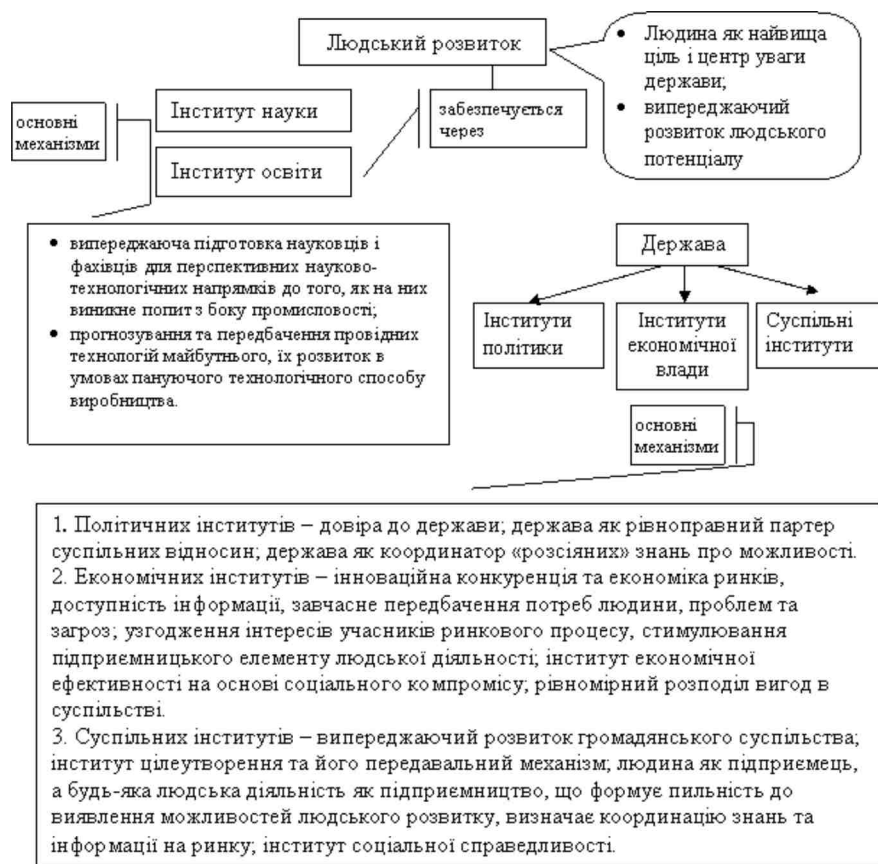

Рис. 1. Основні інститути та їх механізми в моделі випереджаючого економічного розвитку

Примітка. Розроблено автором.

Професіоналізація відносин держави, в особі політичних інститутів та інститутів економічної влади, на основі інституту довіри та його дифузії в усі інституціональні форми, визначають межі успіху економічної системи. Держава виступає, як рівноправний партнер бізнесу і суспільства та координатор «розсіяних» знань про можливості, що виникають в економіці. Держава комплементарно із бізнесом забезпечує умови для координації інформації та знань в економічній, технологічній, науковій, освітній сферах, тобто сферах «виробництва» людини, людської діяльності.

Випереджаючий розвиток, таким чином, стає філософією мислення держави та основою відповідної економічної політики. Випереджаючий розвиток стає притаманним, іманентним людині, є наслідком її коеволуції із суспільними інститутами та природою загалом. Вирішення тактичних, оперативних і, тим більше, стратегічних завдань економічного розвитку, в умовах глобальних економічних і соціо-гуманітарних викликів, для національних держав стає неможливим поза механізмів, принципів та філософії випереджаючого економічного розвитку. Сутність державного управління на основі суспільних інститутів полягає, таким чином, у підтримці цілеспрямованої людської діяльності щодо випереджаючої підготовки та готовності до невідворотних невизначених обставин майбутнього. Тому випереджаюча пильність, інноваційно-конкурентного характеру, на основі координації розсіяного знання про майбутнє, його невизначеність, виклики і ризики, повинна породжувати якісні механізми випереджаючого економічного розвитку, які знаходять свій прояв в економічній політиці та піддаються активізації в системі позаекономічної мотивації до людської діяльності.

У кінцевому рахунку, комплементарність держави та її інститутів, бізнесу, соціуму, через дію механізму коеволуції, своєчасного та регулярного впливу інститутів вищої ієрархії пришвидшує розвиток менш розвинених інститутів, надає їм більшої швидкості. У цьому випадку проявляється синергетичний ефект в економічній системі, трансформації її внутрішньої будови до більш складних форм функціонування.

Механізмами економічних інститутів у моделі випереджаючому економічному розвитку виступають: інноваційна конкуренція та економіка ринків, доступність і прозорість інформації, завчасне передбачення потреб людини, проблем та загроз; узгодження інтересів учасників ринкового процесу, стимулювання підприємницького елемента людської діяльності; інститут економічної ефективності на основі соціального компромісу; рівномірний розподіл вигод в суспільстві. Інноваційна конкуренція в моделі випереджаючого економічного розвитку є конкуренцією між державами, суб'єктами економічної діяльності та індивідами зокрема, яка переміщується в сферу знань та за основний інструмент має механізм випереджаючого набуття конкурентних переваг у високотехнологічних галузях, випереджаючого передбачення провідних технологій майбутнього, випереджаючого нагромадження інтелектуального капіталу компаніями та нарощення людського

капіталу індивідами. Інноваційна конкуренція сприяє випереджаючому набуттю країною міжнародних конкурентних переваг в промислових галузях майбутнього провідного технологічного спромугу виробництва або їх комбінації, на основі концентрації підприємницьких зусиль економічних агентів, вільних фінансових ресурсів (нового капіталу), що визначають можливості галузей на випереджаючий розвиток, та ініціатив держави з реалізації відповідної економічної політики (підтримка експорту, адекватна потреба економіки грошово-кредитна політика). Інноваційна конкуренція як динамічний процес набуває форми інноваційної конкурентної діяльності, яке є результатом ініціативної поведінки людини, її іманентного «підприємницького елемента». За цих умов, роль підприємця в ринковій економіці, як інноваційного «підприємницького елемента» в людських діях, зростає. Це динамізує економічний розвиток за принципами «встигати швидше за іншого», «еволюційного розширення», «комбінаторного нарощування». Таким чином, інноваційний підприємницький елемент є в будь-якій людській діяльності, науковій, освітній, управлінській, економічній, торговельній та ін. Людській діяльності притаманні позаекономічні мотиви. І. Кірцнер так перетворену систему мотивацій, де переважають загальнолюдські цінності, що рухають економічний розвиток в якісному еволюційному напрямку, називає «позаекономічний підприємницький елемент». Звідси слідує, що ринковий процес породжує такий елемент, як «інноваційне підприємництво». Випереджаюча людська діяльність та інноваційна конкуренція як процеси, на нашу думку, є усвідомленою та підсвідомою цілеспрямованою діяльністю, яка дозволяє «перевершити зусилля інших» по задоволенню зростаючих потреб людини в системі ціннісних координат.

Випереджаючий розвиток суспільних інститутів визначає випереджаючий розвиток потреб та інтересів сучасного суспільства та його членів, творчої людини. Це в свою чергу динамізує економічні процеси в країні, запускає механізми інноваційної конкуренції. Навіть якщо має місце дисфункція держави, дисфункціональна економічна політика, інвестиції в людський розвиток сприятимуть становленню підприємницького інноваційного мислення індивідів та набуватимуть прискорення в своєму креативному розвитку. Безумовно, базовими інститутами моделі випереджаючого економічного розвитку виступають інститути науки і освіти, орієнтовані на випереджаючий розвиток людини, її потенціалу, творчого та інтелектуального, та потенціалу здоров'я. Основними механізмами даних суспільних інститутів є випереджаюча підготовка науковців і фахівців для перспективних науково-технологічних напрямків до того, як на них виникне попит з боку промисловості, а також прогнозування та передбачення провідних технологій, їх розвиток в умовах пануючого технологічного способу виробництва. Дані механізми широко використовуються розвиненими країнами світу та сприяють переключенню типів поведінки економічних агентів (індивідів) з традиційного (консервативного) на інноваційно-підприємницький тип, за умови достатності насичення потреби в інвестиційних ресурсах цих інститутів, тобто їх фінансового діапазону (поточного грошового забезпечення інноваційної діяльності).

Прагнення людини до престижної вищої освіти сприяє її включенню в творчу діяльність, що трансформується в інноваційну в умовах господарської практики випереджаючого розвитку. У скандинавських країнах відбувається трансформація від людини економічної як раціонального суб'єкта, що максимізує свій прибуток, до людини інноваційної, наділеної підприємницьким елементом та здатністю до пильності щодо знань про можливості в ринковій економіці. Таким чином, формується ще одна субстанціональна форма моделі випереджаючого економічного розвитку, як економіка навчання [21, с.5-6].

Механізмами суспільних інститутів в аналізованій моделі є: випереджаючий розвиток громадянського суспільства; інститут цілеутворення та його передавальний механізм; людина, як підприємець, а будь-яка людська діяльність, як підприємництво, що формує пильність до виявлення можливостей людського розвитку, визначає координацію знань та інформації на ринку; інститут соціальної справедливості.

Інститут цілеутворення є достатньо складним суспільним інститутом. Цілі, які ставляться державою щодо соціально-економічних і політичних, оперативних і стратегічних завдань, залежать від інституту цілеутворення, який сформувався в даному суспільстві. Від інституту цілеутворення залежить, яким чином, на яких умовах, за якими правилами та процедурами, в якому середовищі ідентифікуються пріоритетні цілі, способи і механізми їх досягнення. Інститут цілеутворення в моделі випереджаючого економічного розвитку носить особливо важливе значення. У розвинених країнах сформувалися зрілі форми державного планування та програмування, що представляють собою довгострокові (стратегічні) плани щодо економічного, промислового, науково-технічного, освітнього, інноваційного розвитку держави з обґрунтованими пріоритетами. Також такі форми державних планів та програм детермінують неухильне слідування урядами їх цільовим індикаторам, а також механізми їх реалізації засобами економічної політики та інститутами соціальної ініціативи. Ключова роль у цілеутворенні належить державі та суспільству, яке реалізує свій суспільний вибір в політичному обміні. Сильна держава, як рівноправний діловий партнер, займається формуванням національної свідомості та бере на себе ініціативу зі стимулювання та підтримки випереджаючого економічного розвитку. Взаємодія між державою і суспільством полягає в стратегічному цілеполюванні з урахуванням суспільних інтересів і цінностей.

Французький учений, лауреат нобелівської премії з економіки, Моріс Алле у своїх працях виступає проти неефективності і несправедливості. Його міркування, на нашу думку, органічно вписуються в опис моделі випереджаючого економічного розвитку і зводяться до наступного: по-перше, економічна ефективність є вихідною і невід'ємною умовою вирішення всіх соціальних завдань. Вивчення історії, спостереження за сучасними суспільствами доводять, що ефективність економіки не лише обумовлює реалізацію широкого спектру соціальних цілей, а й одночасно складає необхідну умову розвитку культури і цивілізації; по-друге, існує суворий об'єктивний доказ того, що стан максимальної ефективності (уточнюємо, в моделі випереджаючого розвитку має місце не максимальна ефективність, а прагнення до позитивної ефективності, що виходить із відмови від розгляду економічної поведінки, як раціональної, а навпаки, людина уявляється такою, яка має схильність до ірраціональних, спонтанних вчинків, позитивних аберацій) може бути досягнуто лише в процесі функціонування «економіки ринків» (уточнюємо, ринковий процес, ринкова економіка). Основною умовою досягнення ефективності є достатність інформації, децентралізація рішень і самостійність економічних агентів, зацікавленість у пошуку та реалізації більш ефективних рішень, конкуренція; по-третє, на відміну від економічної ефективності міра справедливості в розподілі доходів є поняттям етичного порядку, тобто суб'єктивною. Розподіл доходів, за М. Алле, має забезпечувати достатнє стимулювання ефективності та бути соціально прийнятним [22, р.3-24]. Пошук цього співвідношення є, по суті, пошуком соціального компромісу, що забезпечується в значній мірі функціонуванням політичної системи (інститутів політики) та спрямований на підтримку мирних і стабільних умов життя в суспільстві. Отже, вважаємо, що соціальна справедливість досягається шляхом соціального компромісу через рівномірний розподіл вигод від економічного зростання та благ науково-технічного прогресу між усіма членами суспільства. Національна свідомість та єдність виступають сильним інструментом в моделі випереджаючого економічного розвитку. Створюються інститути, які набувають змісту прагнення до реалізації інтересів національної держави і загальних суспільних інтересів.

Водночас, ефективний ринковий процес є невід'ємним елементом моделі випереджаючого економічного розвитку, що забезпечує узгодженість економічної ефективності та соціальної справедливості на основі соціального компромісу. Ринковий процес є сукупністю систем змін планів, породжених інформаційними потоками, які йдуть від учасників ринку процесу. Економічна політика випереджаючого розвитку та системних інститутів ринку і держави знижує невизначеність, використовуючи механізми прогнозування, передбачення та програмування. Економічна політика координує економічну поведінку індивідів, що носить інноваційний підприємницький аспект, поширює інформацію про пріоритетні науково-технічні розробки та їх перспективи, формує звички пильності, уваги до виникаючих підприємницьких можливостей в інноваційній сфері, сферах розвитку людини.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, інституціональна структура моделі випереджаючого економічного розвитку є впорядкованістю, цілісністю, містить формальні та неформальні правила, норми, що елімінують деструктивну поведінку економічних агентів і владних інститутів. Усі вищезазначені інститути моделі випереджаючого розвитку можуть бути названі інститутами ініціативи. Вибудовування інститутів ініціативи випереджаючого економічного розвитку в певну інституціональну структуру, яку можна представити та описати у вигляді теоретичної моделі, за посередництвом координації держави та інноваційного підприємницького елемента знижує невизначеність розвитку, обмежує протікання економічних процесів з непрогнозованим кінцевим результатом. Така інституціональна структура не може не містити факторів невизначеності в суспільній та економічній системах, однак їх негативний вплив мінімізується економічними інваріантами випереджаючого розвитку, які створюють маржинальний «запас міцності» економічної системи (інвестиції в суспільні блага та освіту не менше 25% ВВП, витрати на НДДКР не менше 3% ВВП), дослідження яких і визначає перспективи подальших наукових розробок.

Література.

1. Норт Д. Институциональные изменения и функционирование экономики / Дуглас Норт / Пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М.: Фонд экономической книги Начала, 1997. – 180 с. – (Современная институционально-эволюционная теория).
2. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений [Текст] / Дуглас Норт / пер. с англ. К. Мартынова, Н. Эдельмана; Гос.ун-т. – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом. Гос. ун-та. – Высшей школы экономики, 2010. – 256 с. – (Экономическая теория).
3. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты / Т. Эггертссон; Пер. с англ. – М.: Дело, 2001. – 408 с.
4. Эггертссон Т. Знания и теория институциональных изменений / Т. Эггертссон // Вопросы экономики. – 2011. – №7. – С.4-16.
5. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория / А. Е. Шаститко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. – 591 с.
6. Олсон М. Логика коллективных действий: Общественные блага и теория групп / Мансур Олсон. – М.: ФЭИ, 1995. – 174 с.
7. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 669 с.

8. Уильямсон О. Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / Оливер Уильямсон. – СПб.: Лениндздат; CEV Press, 1996. – 607 с.
9. Інститут довіри в координатах економічного простору-часу: монографія / [А. А. Гриценко, Т. І. Артёмова, Т. О. Кричевська та ін.]; за ред. чл.-кор. НАН України А. А. Гриценка; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 212 с.: табл., рис.
10. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / Под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. – К.: Форт, 2008. – 928 с. – С. 9, 27.
11. Архиреев С.И. Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации. – Харьков: Бизнес Информ, 2000. – 288 с.
12. Дементьев В. В. Экономика как система власти / В. В. Дементьев. – Донецк: Каштан, 2003. – 403 с.
13. Измалков С. Теория экономических механизмов [Нобелевская премия по экономике 2007 г.] / Измалков С., Сонин К., Юдкевич М. // Вопросы экономики. – 2008. – №1. – С.4-5.
14. Якубенко В. Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці : Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 252 с.
15. Еволюція ринкових інститутів в Україні: монографія : у 2 ч. Ч. 1 / [В. В. Небрат, Н. А. Супрун та ін.]; за ред. канд. екон. наук В. В. Небрат; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 332 с.: табл., рис. – С.70.
16. Москаленко О. М. Інноваційна економіка як субстанціональна форма існування моделі випереджаючого економічного розвитку / О. М. Москаленко // Формування ринкової економіки: Збірник наукових праць. – К.: КНЕУ, 2012. – Вип.28. – С.16-27.
17. Кирцнер Израэл М. Конкуренция и предпринимательство / М. Израэл Кирцнер / Перевод с англ. докт. экон. наук А. Н. Романова. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 239 с.
18. Kirzner M. Israel. The Economic Point of View: An Essay in History of Economic Thought / Edited with an Introduction by Lanrence S. Moss. Sheed and Ward, inc. Subsidiary of Universal Press Syndicate. Kansas City. – 1976. – 228 p.
19. Von Mises Ludwig. Human Action: A Treatise on Economics / by Ludwig von Mises. 4 th rev. ed. Copyright 1996 by Bien Greaves. Fox &Wilkes. – 906 p.
20. Von Mises Ludwig. Thoughts for Today and Tomorrows / by Ludwig von Mises. Third Editions. Institute. Auburn. Alabama. 2006. – 103 p.
21. Lundvall B. A. The Social Dimension of The Learning Economy [Electronic recourses] / B. A. Lundvall // DRUID Working Paper №96-1, 1996. – 29 p. – Mode of access: <http://www3.druid.dk/wp/19960001.pdf>. - Pp.5-6.
22. Allais Maurice. The Conditions of efficiency in the economy / Maurice Allais // *Economía Internazionale*. – 1968. – vol. XXI, No 3. – Gênes, p. 3-24.

References.

1. North D. (1997). *Instituty, instytusionalnye izmeneniya i funkcyonirovanie ekonomiki* [Institutions, institutional changes and functioning of economics], Fond ekonomicheskoy knigi "Nachala", Moscow, Russia.
2. North, Douglass. (2010). *Ponimanie protsesa ekonomicheskikh izmeneniy* [Understanding the process of economic change], Publishing by State University "High School of Economics", Moscow, Russia.
3. Eggertsson T. (2001). *Ekonomicheskoe povedenie i instituty* [Economic behavior and institutions], Delo, Moscow, Russia.
4. Eggertsson T. (2001). "Knowledge and theory of institutional changes", *Voprosy ekonomiki*, vol.7, pp.4-16.
5. Shastitko A.E. (2002). *Novaya instytusionalnaya ekonomicheskaya teoriya* [New institutional economic theory], 3d ed., Ekonomicheskii fakultet MGU, TEIS, Moscow, Russia.
6. Olson M. (1995). *Logika kolektivnykh deystviy: Obschestvennyye blaga i teoriya group* [Logic of collective actions: social goods and theory of groups], FEI, Moscow, Russia.
7. Toffler E. (2001). *Metamorfozy vlasti* [Metamorphosis of power], «Izdatelstvo AST», Moscow, Russia.
8. Uilyamson O. (1996). *Ekonomicheskie instituty kapitalizma. Firmy, rynki, «otoshencheskaya» kontraktatsiya* [Economic institutions of capitalism: firms, markets, "behavior" contraction], Leninzdat; SEV Press, St. Petersburg, Russia.
9. Hrytsenko A. A., Artomova T. I., Krichevskaya T. O. and others. (2012). *Institut doviry v koordinatah ekonomichnogo prostoru-chasu* [Institute of confidence in coordinates of economic space-time], edited by A. A. Hrytsenko, NAN of Ukraine, In-t of economics and forecasting of NAN of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
10. Hrytsenko A. A. (editing), (2008). *Instytusionalnaya arhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovaniy* [Institutional architectonics and dynamics of economical transformations], Fort, Kyiv, Ukraine.
11. Arhiereev S.I. (2000). *Tranzaktsionnyye izderzhki i neravenstvo v usloviyah rynochnoy transformatsii* [Transaction costs and inequality in conditions of market transformation], Biznes Inform, Harkov, Ukraine.
12. Dementev V. V. (2003). *Ekonomika kak sistema vlasti* [Economics as a system of power], Kashtan, Donetsk, Ukraine.
13. Izmailkov S, Sonin K., Yudkevich M. "Theory of economic mechanisms" [Nobelevskaia premiia po ekonomike 2007 g.], *Voprosy ekonomiki*, vol.1, pp. 4-5.
14. Yakubenko V. D. (2004). *Bazysni instytuty u transformatsiinii ekonomitsi* [Basic institutions in transformational economics], KNEU, Kyiv, Ukraine.
15. Nebrat V. V., Suprun N.A. and others. (2012). *Evolutsiia rinkovykh instytutiv v Ukraini* [Evolution of market institutions in Ukraine], Chapter 1, In-t of economics and forecasting of NAN of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
16. Moskalenko O. M. (2012). "Innovative economy as an substitutional form of the model of advanced economic development existing", *Formuvannya rinkovoi ekonomiky*, vol. 28, pp.16-27.
17. Kirtsner Izrael M. (2001). *Konkurentsia i predprinimatelstvo* [Competition and entrepreneurship], YUNITI, Moscow, Russia.
18. Kirzner M. Israel (1976). *The Economic Point of View: An Essay in History of Economic Thought*, Subsidiary of Universal Press Syndicate, Kansas City, USA.
19. Von Mises Ludwig (1996). *Human Action: A Treatise on Economics*, 4 th rev. ed., Fox &Wilkes, USA.
20. Von Mises Ludwig. (2006). *Thoughts for Today and Tomorrows*, 3d eds., Institute Auburn, Alabama, USA.
21. Lundvall B. A. (1996). "The Social Dimension of The Learning Economy", *DRUID Working Paper*, vol. №96-1, available at: <http://www3.druid.dk/wp/19960001.pdf>. - pp.5-6. (Accessed May 1996).
22. Allais Maurice (1968). "The Conditions of efficiency in the economy", *Economía Internazionale*, vol. XXI, No 3, Gênes, pp. 3-24.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2013 р.

